

M. 15084: 1-8.

ACC. N:R.

Landskap: Småland. Upptecknat av: B.Olof Bondeson,
Härad: S.Möre. Adress: Lesjöfors.
Socken: Gullabo. Berättat av: Samme person.
Uppteckningsår: 1960. Född år 1884 i Gullabo.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

NYSTAN OCH HÄRVOR. s. 1-8.

L U F 115.

Skriv endast på denna sida!

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet

M. 15084.

Folklivsarkivet, Lund.

Härmed har jag äran översända svar å L U F 115.

Till denna lista borde höra en del teckningar av diverse saker, som omnämnes i svaret, och det ska jag försöka komplettera en annan gång ifall så önskas.

Till nästa sommar är möjligt, att jag reser ner till min hembygd, och då ska jag skissera och fotografera en del av de här omtalade föremålen, såsom härvel, nystvinda, bom, varpa m.fl.

Lesjöfors den 17 oktober 1960.

Högaktningsfullt

D. Olaf Bonteson

Nystan och härvor.

När garnet var spunnet och såldes fanns på rullen, skulle det härvlas, som det kallas här i trakten. Det skedde med den s.k. härveln eller härvelen lik den avbildade 5, som å bilden saknar en viktig detalj. En av de fyra skänklar kunde fällas ner, när garnet skulle tas av. Garnet nystades sedan upp, och då först fick man ett nystan. Detta skedde nämligen med ull^{garn}en. Tillvägagångssättet var alltså följande. Då ullen var kardad och spunnen var tråden enkel och som sådan användes inte ulltråden. Den skulle vara sammantvinnad. Det skedde genom att två rullar enkelt garn ~~och~~ tivnna^s tillsammans. Man fick då det vanliga ullgarnet, som användes till strumpor, tröjor och ~~och~~ socker etc.

Andra garn brukade inte nystas upp utan hängdes över en nystvinda och spans direkt till tutor. Det kallades att spilta tutor kring ett papper. Det skedde på en spiltrock, som var en vanlig spinnrock men i stället för en rulle och gaffel hade en rulle med en lång ten kring vilket spiltpapperet först spiltades och därpå själva garnet. Tuten var spolförmig och passade i skyttelen, som gled fram mellan skälet. Med hjälp av "träerna" eller tramporna, som stod i förbindelse med sölven kallade "silven" kunde skälet växla.

huf 115

Nystning.

Då garnet var spunnet och ännu satt kring rullen bestod nästa moment i att det skulle "härvlas" upp på en härvel likt nr. 5 bilderna. I denna del av Småland heter det härvla och inte härva såsom det står i listan L U F 115. Innan nystningens skede ~~de~~ ^{skulle} på tråden på rullen härvlas upp och därvid fick man det vanliga s.k. garnet. Ett garn bestod av en full rulle tråd. Det kunde ibland vara större eller mindre men vanligen bestod det av den fulla rullen härvlad på härvelen.

Härvningen.

Härva är här i trakten en oordnad del garn och benämningen härvning är inte känt i betydelsen garnuppnystning från rullen till ett garn. Det benämnes i stället härvla och den ställ-
^{ning} på vilket det sker kallas härvel och är lik nr 5 med den skillnad att ett av härvelhornen kan vikas ner, när garnet tages av. Den är alltså försedd med en led.

Trådarna i varpen räknades i bund och vävskeden var därför indelad i bund. Till ett ⁴bind räknades ett visst antal tänder i vävskeden. Den längsta vävskeden kunde innehålla 18 bund. Det var bland de längsta och största vävskedar som förekom och dess storlek i förhållande till andra användes i mera skämtsamt om en stor och kraftig kvinna, då det sades, att hon var stor och bred som en "attanbunnasked". *at ambönafe*

Härvoor fick man om man repade upp en strumpa och lät det uppre-
pade garnet ligga i en hög. Det benämndes härva och brukade nystas
upp för att användas ^{till} stickning av nya plagg. Sticka strumpor kal-
las här av äldre personer "binna" binna strumpor är liktydigt med
att sticka strumpor. Binna i denna betydelse är väl rättelägen bin-
da, man binder med hjälp~~x~~ av stickorna samman tråden.

Någon annan beräkning av garn än begreppet pasma har man inte,
och ordet användes endast av de som sålde garn och de som vävde
till avsalu eller åt andra. Docka eller garndocka brukas även.

Nr. 7 kallas en bom. Garnet till varpen bomrades på bommen. Det
följande momentet, som därefter följde var att garnet från bommen
skulle varpas och därvid beräknades vävens längd. Ränning är ett
modernare uttryck, som aldrig användes i gångna tider här. Likaså
kallade man inslaget i väven öv. Varpen var lika överallt men så
var inte förhållandet med övet, som kunde variera i färg, särskilt
då man vävde mattor. Då hade man enkelt skäl och således endast
2 st. tråor eller trampor. Då man vävde fyrskäft, dräll m.m. hade
dubbla antalet trampor. Och så fanns det en och annan skicklig vä-
verska kunnig i konstvävnad. En dylig väverska hade fler trampor
och konstriker sölvad väv. Då man vävde trasmattor, vilket var den
enklaste vävnad, kunde man inte använda skyttel utan hade i stäl-
let en lång smal stav med en klyka i varje ände och så virades

de tillklippta tygremsorna kring staven, som man stack mellan skälet. Somliga mattväverskor hade ingen stav alls för detta ändamål utan trädde trasorna fram med händerna, vilket gick lika fort, ifall man ofta måste byta om med olika slags färger för att få det önskade mönstret.

För att erhålla ett garn av ull^l eller lin var tillvägagångssättet följande under äldre tid då självhushållningen florerade eller under förra århundradet. Allt material var framställt i gården av husets folk både ^{til} kläder och mat. Ull fick man av får som hölls på gården. Det kunde vara flera eller färre beroende på gården^s storlek. Inom socknen är inga större hemmansdelar och kreaturens antal var därför inte så stort. Vad fårens antal beträffar kunde det variera mellan 3 a 4 st. på mindre ägotter upp till 10 a 12 st. på de större. Fåren klipptes höst och vår. Vårulle kallades lå och var värdefullare än höstullen. För beredning av ullgarn var behandlingen följande. Efter att förs^t tvättat ullen kardades den till luftiga kämlor eller karor som även kallades "kåpre". Obs! Får inte förväxlas med själva verktygen kardorna, dialekt. kaode. Kämlorna spanns på spinnrocken och när man fått ett par rullar fulla av enkelt garⁿ tvinnades trådarna samman till vanlig ulltråd för stickning eller bindning av strumpor m.m.

Då garnet var färdigtvinnat av vanligen två parter, kopplades rullen fri i spinnrocken och så togs härvelen fram och så skulle det härvlas till ett garn. Därefter skulle det nystas upp och därvid kunde man använda en nystvind, som bestod av två rullar en övre och en nedre. De var fastsatta på en stapel och den övre rullen kunde höjas och sänkas vid påsättningen av garnet.

Då man bommade linnegarn, fastsattes bommen på en särskild ställning liknande bild 7. Axeln med veven kunde träs genom mitten på bommen, som efter bomningen togs av och nästa bom sattes på och så med de övriga 2 om man vävde fyrskäft, då 4 st. bommar måste användas. Därefter skulle det varpas, vilket skedde i en varpa, som vanligen sattes upp på vinden eller i ett rum där det var plats. Den liksom vävstolen tog alltid stor plats i rummet.

Då man varpat färdigt var man försiktig då varpen togs av så att inte skälet skadades eller kom i oordning. Man hade alltid sölvkäppar som trädde genom skälet, två st, så att inte skälet kom i oordning. Efter det arbetet skulle varpen sölvas och det krävde ett stort tålamod och måste ske med noggrannhet. Vid skedningen användes en skedsticka "skeasticka" tillskuren av fyru och S-formig. Efter skedningen då varpen måste vara avskuren i ändarna knöts dessa samman igen om en käpp, som gjordes an vid vävrullen under delen av vävstolen. Så rullades väven på alltefter arbetet

fortskred. Arbetet krävde både kunnighet och noggrannhet och det var inte så många som hade det rätta handlaget för denna slöjdart. Dessutom fordrades många och olika slags attiraljer, och det var inte så många som hade den fullständiga uppsättningen därav. I nutiden är det inte så vanligt, att vävstol finns i hemmen och vävandet med dess förarbeten sker väl fabriksmässigt, särskilt beträffande linnevävnader. Under äldre tid var det göromål som ofta verkställdes på lediga stunder. Då arbetet för dagen var avslutat brukade alltid den kvinnliga parten ägna sig åt sådant arbete som inte fordrade dagsljus för att bli utfört på tillfredsställande sätt och dit hörde sådana arbeten som karda, spinna och väva. Det var ju arbeten som inte var s.k. säsongarbeten såsom alla arbeten med suffixet -öl, revöl, byköl, skäktöb m.fl. - Vad belysningen angår hade man endast skenet från brasan under höst- och vinterkvällar och dessutom vekalampan, som saknade brännare och glas och rök förfärlig och därtill osade, ifall man inte passade på att med en speta peta ner den rykande vecken. På grund av den kraftiga ventilationen med den stora brasan på härden, försvann både lamprök och stekos ut genom skorstenen.

Sinnrika hjälpmedel av hemgjord sort hade man stor nytta av. Så hade man anordningar för räkning av trådvarven för räkning av pasmor och sölvstol för sölvknytning m.m. som underlättade

arbetet i hög grad och som visar, att en synnerligen framträdande begåvning rörande rent praktiska uppfinningar fanns bland gemene man. Alla dessa nyttobetonade föremål av skilda slag träffade man alltid på i varje välsituerat hem under förra seklet. Dessutom har denna trakt eller skogsbygd haft ord om sig att äga ett stort antal skickliga träslöjdare, vilkas alster alltifrån senare delen av förra seklet utvecklats att omfatta skilda slags hushålls- och prydnadsartiklar. De har också funnit avnämare vida omkring både i hem- och utlandet. -

Alla redskap som användes i denna trakt för alla arbeten inom hemmet med kårdning, spinning och vävning var hemgjorda itrakten utom kardorna, som var inköpta från annat håll. I allmogehemmet ^{för} både inom- och utomhusarbete hade man i vanliga fall verktyg och redskap tillverkade i trakten. Där fanns även de olika träslag som passade för alla slags nödvändiga ting i ett bondehem av mindre format. För arbeten inomhus fanns följande redskap tillverkade av någon händig person i trakten: 1. Spinnrock, 2. spiltrock, 3. härvel, 4. nystvinda, 5. nystfot. Till vävstolen härde stort antal delar av vilka stödderna (sidostöden) och stockarna som sammanhöll dessa var de största och så sölven med sölvkäppar och hästar m.m. Vävsstickor, vävskeden och skeästicken inte all förglömma. Det fordrades både kunniga och skickliga slöjdare för att tillverka en vävstol, som vävde både rakt och riktigt och inte snett eller vint.

Beträffande pasmaräknare är det svårt att ur minnet beskriva en sådan. Känt är dock att en ~~dylik~~ finns i Söderåkra hembygdsgård i byn Övraby. Hur den fungerar och hur den är konstruerade kan jag nu inte ge upplysning om. Det kan kanske ske i samband med ett besök därstädes. Det var av stor betydelse under äldre tid att veta hur mycket garn av en viss sort det erfordrades för framställning av en sak, och det var av vikt att veta materialåtgången.

I nuvarande tid då så stora förändringar skett även rörande hemslöjden har mycket av det äldre förfaringssättet lagts bort eller förändrats samtidigt som äldre tids näringar upphört och utkomsten för folket i trakten blivit en annan. Det kan vara en uppgift för en intresserad person under kommande tid.

I detta sammanhang kan nämnas, att de gamla hemgjorda redskapen av olika slag ersatts med fabriksalster av modernt snitt i såväl för yttre som inomhus bruk.

M. 15084.

